

Elwira Kaczyńska*

**DIALEKT KRETEŃSKI JĘZYKA NOWOGRECKIEGO –
PRÓBA OPISU NA BAZIE MATERIAŁU HYDRONIMICZNEGO
CZĘŚĆ 3: ZJAWISKA FONETYCZNE I MORFOLOGICZNE
OGRANICZONE TERYTORIALNIE**

**THE CRETAN DIALECT OF THE MODERN GREEK LANGUAGE –
A PRELIMINARY DESCRIPTION ON THE BASIS OF HYDRONYMIC DATA
PART 3: AREALLY LIMITED PHONETIC
AND MORPHOLOGICAL PHENOMENA**

Abstract

The author presents the areally limited phonetic and morphological phenomena of the Cretan dialect of Modern Greek, reviewing them on the basis of the island's river names. Hydronymic data demonstrate that the Cretan dialect constitutes a generally uniform speech. However, it can be divided into two closely related subdialects: West Cretan and East Cretan. Some specific differences can also be distinguished in the area of Sfakia, Kissamos and Viannos.

Keywords: Modern Greek, river names, Cretan dialect

Słowa kluczowe: język nowogrecki, nazwy wodne, dialekt kreteński

WPROWADZENIE

Poniższe opracowanie stanowi trzecią i ostatnią część studium poświęconego dialektowi kreteńskiemu języka nowogreckiego. Charakterystyka jednego z czterech dialektów (obok cypryjskiego, pontyjskiego i kapadockiego [Kondosopoulos, 2001, s. 2–3; 2015]¹) współczesnego języka greckiego przeprowadzona została

* Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Katedra Filologii Klasycznej, ul. Pomorska 171/173, 90-236 Łódź, e-mail: aradaina@gmail.com.

¹ Warto odnotować, że Andriotis [1992, s. 100] za dialekty języka nowogreckiego uważa dialekt pontyjski, kapadocki, cakoński i południowoitalski. Grecki lingwista pozostałe regio-

na bazie obszernego materiału hydronimicznego, w trakcie skrupulatnej analizy etymologiczno-strukturalnej kreteńskich nazw wodnych. Pierwsze dwie części rozprawy traktowały odpowiednio o fonologii i fonetyce dialektu kreteńskiego [Kaczyńska, 2014a, s. 93–120] oraz o zjawiskach morfologicznych (zarówno słowotwórczych, jak i fleksyjnych), wreszcie o leksyce typowo kreteńskiej, utrwalonej w nazwach wodnych wyspy Kreta [Kaczyńska, 2015a, s. 61–78].

W niniejszym opracowaniu zostaną omówione wszystkie najważniejsze procesy fonetyczne i zjawiska morfologiczne, których zasięg ograniczony jest do pewnych, większych lub mniejszych rejonów Kreta². Trzeba bowiem pamiętać, że dialekt kreteński, który należy do południowej grupy dialektalnej, obejmującej prócz Kreta wyspy Kyterę³, Antykyterę, Santorini, Anafę i Melos [Kondosopoulos, 1988, s. 558; Trudgill, 2003, s. 59; Kisilier, 2013, s. 91], nie jest jednolitym tworem, lecz raczej konglomeratem zbliżonych do siebie gwar, które nieznacznie różnią się między sobą. Izoglosy fonetyczne i morfologiczne pozwalają wydzielić dwie zasadnicze odmiany: subdialekt wschodniokreteński (dość jednolity system gwar obejmujący dawne nomosy Iráklío i Lasíthi⁴) i subdialekt zachodniokreteński (nieco bardziej złożony system gwar, obejmujący dawne nomosy Chaniá i Réthimno, w obrębie których wyróżnia się swoista gwara demu⁵ Sfakiá) [Charalambakis, 2001, s. 182–183; Kaczyńska, 2014a, s. 96].

---

nalne odmiany języka greckiego, używane na mniejszych obszarach, określa mianem gwar (ngr. *ιδιώματα*).

² Pisząc artykuł, wzorowałam się na modelu, który został wypracowany w hydronomastyce i toponomastyce słowiańskiej i zastosowany w opracowaniach wybitnych onomastów polskich [Rieger, 1969, s. 217–225; Rzetelska-Feleszko, Duma, 1977, s. 144–181; Biolik, 1987, s. 272–352; Pospiszylowa, 1987, s. 207–240].

³ W mojej rozprawie używam tradycyjnych, zdomowionych w języku polskim egzonimów greckich, np. *Kreta*, *Kytera*, *Santorini*. W przypadku nieprzyswojonych greckich (kreteńskich) nazw geograficznych stosuję jednolitą, uproszczoną transkrypcję, dostosowaną do systemu fonetycznego języka polskiego, np. *Kisamos*, *Wiános* (zaznaczam również miejsce akcentu). W abstrakcie i streszczeniu wprowadzam anglojęzyczne zasady transliteracji nazw greckich, np. *Kissamos*, *Viannos*.

⁴ Dla ułatwienia orientacji terenowej używam w niniejszym opracowaniu terminu *nomós* (gr. νομός), określającego do 31 grudnia 2010 roku grecką jednostkę organizacyjną – prefekturę. Przed reformą administracyjną, zw. Programem Kalikratesa, Grecja była podzielona na 51 nomosów, z czego aż cztery znajdowały się na terenie wyspy Kreta (nomosy Chaniá, Réthimno, Iráklío, Lasíthi). Obecnie Kreta stanowi jeden z 13 regionów, podzielony na 24 gminy (demy). Odpowiednikami dawnych czterech nomosów stały się jednostki regionalne (gr. περιφερειακές ενότητες), nieposiadające jednak statusu jednostek administracyjnych.

⁵ W odniesieniu do rzeczownika *dem* (< stgr. δῆμος m. ‘kraj, kraina; ludność, prosty lud; gmina’) *Nowy słownik ortograficzny PWN* nakazuje użycie dopełniacza liczby pojedynczej w formie *dema* [Polański, 1999, s. 121]. W literaturze przedmiotu panuje jednak powszechna i długotletnia

1. ZJAWISKA FONETYCZNE OGRANICZONE TERYTORIALNIE

1. Depalatalizacja zachodząca po spółgłoskach szczelinowych (*eo ipso* po zbitkach konsonantycznych ξ [ks], ψ [ps]) σ₁α, ζ₁α [εa, za] > σα, ζα [sa, za] oraz po spółgłoskach zwarto-szczelinowych τσ₁α, τζ₁α [tεa, dza] > τσα, τζα [tsa, dza] [Kafkalas, 1992, s. 16; Kondosopulos, 1997, s. 67; Ksanthinakis, 2001, s. 26; Apostolakis, 2008, s. 34, 151; Kisilier, 2013, s. 85], np. wsch.kret. αλλαξιά vs. ngr. αλλαξιά f. ‘zamiana’; wsch.kret. βιτσά vs. ngr. βιτσιά f. ‘uderzenie różgą’; wsch.kret. εκκλησιά vs. zach.kret. εκκλησιά (= ap. ngr. εκκλησία) f. ‘kościół’; wsch.kret. κρασά vs. ngr. κρασιά n. pl. ‘wina’; wsch.kret. μαγαζά vs. ngr. μαγαζιά n. pl. ‘sklepy, lokale’; wsch.kret. νερατζά vs. ngr. νεραντζιά f. ‘pomarańcza gorzka, *Citrus vulgaris* Risso’. Przykłady ojkonimiczne [Spanakis, 1993, s. 689–690, 771; Simeonidhis, 2010, s. 1183, 1230]: wsch.kret. n. m. Πρασάς (He) < coll. < ap. πρᾶσο n. ‘por’; wsch.kret. n. m. Ρούσα Εκκλησιά (Si), dosł. ‘czerwony Kościół’; wsch.kret. n. m. Τρεις Εκκλησιές (AA), dosł. ‘trzy kościoły’. Zjawisko to obejmuje dawne nomosy Lasíthi i Iráklío (subdialekt wschodniokreteński) oraz wschodnią część dawnego nomosu Réthimno (tj. dzisiejsze demy Amári, Milopótamos oraz wschodnią część demów Ájos Wasíleos i Réthimno). W nomosie Chaniá i w zachodniej części nomosu Réthimno nie używa się form zdepalatalizowanych. Pojawia się tam natomiast zjawisko odwrotne, charakteryzujące się nieuzasadnioną epentezą półsamogłoski [j] po spirantach σ [s] lub ζ [z] [Kondosopulos, 1997, s. 17–18], np. zach.kret. ίστος vs. ngr. ίσος adi. ‘równy’; zach.kret. ποτάσσια vs. ngr. ποτάσσα f. ‘potaż, węglan potasu’; zach.kret. im. męś. Μανούσιος, Ρούσιος vs. ngr. Μανούσος, Ρούσος.

Przykłady zaczerpnięte z kreteńskiego hydronomastykonu [Kaczyńska, 2017]: Βρυσανός (AW) adi. < kret. n. m. Κρύα Βρύση; Βρυσανός || Βρυσιανός (Ap) adi. < n. m. Βρύσες; Γαζανός (Ma) adi. < kret. n. m. Γάζι; Γιαννιτσανός Ποταμός (Je) < kret. n. m. Γιαννίτσι; Εμπασά (Che) < ap. kret. εμπασά f. ‘wejście, przejście’; Κισσανός (AW) adi. < kret. n. m. Κισσός; Κνωσανός (He) adi.

---

tradycja używania dopełniacza *demu* (być może wzorowana na odmianie *lud, ludu*). Zacytujmy kilka dobitnych przykładów: „przynależność do demu” [Winniczuk, 1983, s. 264]; „Oficjalny sposób określenia obywatela Aten zakładał odtąd podanie nazwy demu obok imienia ojca” [Bravo, Wipszycka, 1988, s. 254]; „z demu Alopeke” [Jurewicz, 2000, s. 187]; „Menander, syn obywateli ateńskich Diopejtesa z demu Kefizja i Hegestraty” [Borowska, 2005, s. 901]. Ponieważ przyporządkowanie rzeczownika *dem* do odmiany męskoosobowej przez autorów *Nowego słownika ortograficznego PWN* jest niestandardowe (tj. kwalifikujące *dem* do grupy wyjątków typu nazwy zwłok, tańców, pieniądza, grzybów, wirusów i bakterii etc.), a zarazem jest niezgodne z wielowiekową tradycją (funkcjonującą od XIX do XXI w.), z całą odpowiedzialnością opowiadam się za powszechną odmianą *dem, demu*.

< kret. n. m. Κνωσός; Κουσανό Ρυάκι (Fa) < kret. n. m. Κουσές; Μαζάς (Che, AA) < coll. < kret. μάζα f. ‘gat. trawy zw. palczatką, *Andropogon hirtum* L.’; Μαργαριτσανός || Μαργεριτσανός (My) vs. Μαργαριτιανός adi. < n. m. Μαργαρίτες; Μεσακός Μύλος (AA), Μεσαχός Μύλος (MP) < kret. μεσιακός || μεσιαχός adi. ‘środkowy, znajdujący się pomiędzy’ i ap. ngr. μύλος m. ‘młyn’; Πετουσανά (Re) adi. n. pl. < nazw. Πετούσης || Πετουσάκης; Πρασσανό Ρυάκι (He) < n. m. Πρασσάς.

2. Depalatalizacja zachodząca po spółgłosce dźwiękowej drżącej ριά [rja] > ρά [ra] obserwowana w dialekcie wschodniokreteńskim (w dawnych nomosach Iráklío i Lasíthi), w strefie gwar mieszanych (na wschód od granicy nomosów Réthimno i Iráklío) oraz na zachodnich peryferiach subdialektu zachodniokreteńskiego (gwara Kísamos) [Kondosopoulos, 2001, s. 37; Idhomeneos, 2006, s. 122; Kondosopoulos, 2006a, s. 84], np. kret. αζωγυράς vs. αζωγυριάς m. (coll.) ‘miejsce porośnięte palnikiem cuchnącym, *Anagyris foetida* L.’; kret. γρα vs. γριά f. ‘staruszka’; kret. καρά vs. καριά (= ngr. καρυδιά) f. ‘orzech włoski, *Juglans regia* L.’; kret. κουκουναρά vs. κουκουναριά f. ‘pinia, *Pinus pinea* L.’; kret. βαρά vs. βαριά adi. f. ‘ciężka’; kret. μακρά vs. μακριά adi. f. ‘długa’. Przykłady ojkonimiczne [Spanakis, 1991, s. 241–242, 426; Simeonidhis, 2010, s. 445, 744]: kret. n. m. Γρά Κερά (Pl) < kret. κερά (= ngr. κυρία) f. ‘pani’, na Krecie też ‘Matka Boska’; kret. n. m. Γρά Λυγιά (Je) < kret. λυγιά f. ‘niepokalanek pieprzowy, *Vitex agnus-castus* L.’; kret. n. m. Κουκουναρά (Ki).

Przykłady hydronimiczne rejestrujące utratę fonemu [j]: Γρα Κολύμπα (Cha, Pl) < kret. κολύμπα m. ‘wgłębienie terenu zazwyczaj wypełnione wodą deszczową’; Γρε Λίμνη (Am) < ngr. λίμνη f. ‘jezioro, staw, sadzawka’; Γρα Λυγιά (Pl) < kret. λυγιά (= ngr. λυγαριά) f. ‘niepokalanek pieprzowy, *Vitex agnus-castus* L.’; της Γρας Μαρίας το Ρυάκι (Ki), της Γρας το Ρυάκι (AW); Γραμπελέ (Pl), por. zach.kret. αμπελέ (= ngr. αμπελιά) f. ‘krzew winorośli’; Κουκουναρά (Ki); Κάτω Λυγαράς (MP) < adv. κάτω ‘na dole’ i kret. λυγαράς vs. ngr. λυγαριάς m. (coll.) ‘miejsce porośnięte niepokalanek pieprzowym’; του Λιναρά η Νεραϊδόγουλα (Je), por. kret. λιναράς vs. ngr. λιναριάς m. (coll.) ‘miejsce porośnięte lnem, *Linum usitatissimum* L.’ i kret. n. jaskini Νεραϊδόγουλα; Λιναρές f. pl. (Wi), por. kret. λιναρά vs. ngr. λιναριά f. (coll.) ‘ts.’; Μαγγανάρως (Che) < nazw. Μαγγανάρως || Μαγκανάρακης < ap. μαγγανάριος m. ‘wytwórca maszyn wojennych zw. *mángana*’; Μακρά Ελιά (MP), por. kret. μακρά f. sg. vs. ngr. μακριά (< adi. μακρὺς ‘długi, wysoki’).

Przykłady hydronimiczne dokumentujące zachowanie [j]: Γριά Λίμνη (Ma); Γριά Σαίτα (Fa) < kret. σαίτα f. ‘strumień płynący równiną’; Γριά Βάγια

(Go) < ngr. βάγια f. ‘drzewo palmowe, *Phoenix dactylifera* L.’ a. ‘daktylowiec kreteński, *Phoenix theophrasti* Greuter’; της Γριάς η Κολύμπα (Pl).

3. Spirantyzacja spółgłoski zwartej dźwiękowej bezdźwięcznej τ [t] w pozycji przed fonemem [j], tj. przejście τ [t] w θ [θ]. Zjawisko to obejmuje niemal całą Krete, z wyjątkiem demu Sitía i niektórych wiosek wschodniej części demu Wiános [Kafkalas, 1992, s. 12; Kondosopulos, 1997, s. 292; Ksanthinakis, 2001, s. 26; Pitikakis, 2001, s. 16], np. kret. μάθια vs. ngr. μάτια n. pl. ‘oczy’; kret. μερθιά || μυρθιά vs. ngr. μυρτιά f. ‘mirt’; kret. σπίθια vs. ngr. σπίτια n. pl. ‘domy’. Przykłady ojkonimiczne [Spanakis, 1991, s. 53–55, 192–193; 1993, s. 582; Simeonidhis, 2010, s. 176, 366, 1043]: kret. n. m. Αγιά Φωθιά (AA, Je, Si) < kret. Αγιά Φωθιά || Αγιά Φωτιά < ngr. Αγία Φωτεινή ‘św. Fotyna’; kret. n. m. Βλιθιάς (KS) < coll. < ap. βλίτο n. ‘gat. szarlatu, *Amaranthus blitum* L.’; kret. n. m. Νικηθιανά (AN) < nazw. Νικητάκης < im. męś. Νικήτας.

W hydronimii kreteńskiej dostrzegamy liczne świadectwa tego procesu, np. της Αγιάς Φωθιάς ο Ποταμός (Re) vs. της Αγιάς Φωτιάς η Πηγή (AW), της Αγιάς Φωτιάς το Ποτάμι (Je); Ασωμαθιανός (Am) < n. monastynu Ασωμάτων, por. ngr. ασώματος m. ‘bezcieleśny’, epitet określający świętych archaniołów Michała lub Gabriela; Αφραθιάς (Ma) vs. Αφρατιάς (Si) < coll. < ap. kret. αφράτο n. ‘pałka dominikańska, *Typha angustata* L. = *Typha domingensis* (Pers.) Steud.’; Εθιά (Go) < kret. εθιά vs. ngr. ιτιά f. ‘wierzba biała, *Salix alba* L.’; Γκαρδιωθιανό Ρυάκι (Fa) < *Καρδιωτιανός adi.⁶ < n. monastynu pw. Najświętszej Bogurodzicy Maryi o przydomku Kardhiótisa (ngr. μονή της Παναγίας της Καρδιώτισσας); Καλή Κεραθιά (KS), por. wsch.kret. κεραθιά || zach. kret. κερατέ vs. ngr. κερατιά f. ‘chleb świętojański, zw. też szarańczynem strąkowym, *Ceratonia siliqua* L.’; Κλημαθιανός vs. Κληματιανός (Fa) adi. < kret. n. m. Κλήμα (gen. sg. Κλήματος); Λιμπιθιανά (Fa) < nazw. Λιμπιτάκας || Λιμπιτάκης; Μερθιά (Fa), Μερθιές (AA); Πλαθειά Μερθιά (Fa), Πλαθιά ‘Αμμος (Go) < ngr. πλατιά adi. f. ‘szeroka’; Πλαθιανή Λαγκάδα (La) < kret. n. m. Πλάτη; Τρυπηθιανό Νερό (Am) < n. jaskini Τρυπητή.

4. Przyimek ανα-, występujący jako pierwszy element złożenia, przyjmuje postać ανε- w dialekcie wschodniokreteńskim (nomosy Iráklío i Lasíthi) [Kondosopulos, 2001, s. 37; Ksanthinakis, 2001, s. 62–63; Apostolakis, 2008, s. 40; Kaczyńska, 2014b, s. 203], por. wsch.kret. ανεβάλλουσα vs. zach.kret. αναβάλλουσα f. ‘bijące źródło; obfite źródło wody’; wsch.kret. ανεβρυτή vs.

⁶ Dialektalna forma Γκαρδιωθιανό < Καρδιωτιανό dokumentuje udźwięcznienie nagłosu na skutek sandhi [Kaczyńska, 2014a, s. 99–100].

zach.kret. αναβρυτή f. ‘woda, która wytryska; bijące źródło’. Dystrybucja nazw wodnych z przyimkiem ανα- potwierdza w pełni obserwacje dialektologów:

a) Zachodnia Kreta: Αναβάλλοντας (Cha); Αναβάλλουσα (Am, AW, Cha, Ki, My, Re – 10 nazw); Αναβρετή (Ap – 3 nazwy); Αναβρυσίδα (Pl) < zach.kret. αναβρυσίδα f. ‘małe źródło bijące z ziemi’; Ανασκελάς (Pl) < kret. ανασκελάς m. ‘rodzaj demona, zły duch’.

b) Wschodnia Kreta: Ανεβαλιέρηδες (Je), dialektyzm utworzony na bazie czas. αναβάλλω ‘wyrzucać w górę, wypływać w górę, wytryskać’; Ανεβάλλουσα (AN, Go, Je, MP, Si, Wi – 12 nazw) obok Αναβάλλουσα (Wi); Ανεβρυσικό (La), Ανεβρυστό (Si), Ανεβρυστός (He-Che, MP-He); Ανεποδάρις obok Αναποδ(ι)άρης (AA-Wi), derywat urobiony od ngr. ανάποδος m. ‘ten, który porusza się w przeciwnym kierunku’⁷; του Ανεθεμάτου το Ρυάκι (Si), por. wsch.kret. ανέθεμα vs. ngr. ανάθεμα n. ‘przekleństwo, klątwa’.

5. Zanik wygłosowego spirantu -ς [s] pojawia się w lokalnych gwarach kretańskich, przede wszystkim na obszarze demu Sfakiá (niektóre wsie) i wschodniej Krety (m.in. we wsi Kalamáfka [dem Jerápetra], w Wiános i na płaskowyżu La-síthi) [Kondosopoulos, 1997, s. 68], np. kret. τσι φασούλε vs. ngr. τις φασόλες [acc. pl.] (< ngr. φασόλα f. ‘fasola’); kret. στσι μαδάρε vs. στσι [= ngr. στις] μαδάρες [acc. pl.] (< kret. μαδάρα f. ‘łyśa, goła [nieporośnięta] góra’⁸); kret. τση Κρήτη vs. ngr. της Κρήτης [gen. sg.] etc.

Przykłady zaniku wygłosowego spirantu pojawiają się w zapisach kretańskich nazw wodnych: στους Μαγκλαβάδε [= Μαγκλαβάδες] (Am) < nazw. Μαγκλαβάς; της Βελίνα η Βρύση vs. της Βελίνας η Βρύση (Che) < andronim. Βελίνα < nazw. Βελής; τση Δαφνή [= ngr. στης Δαφνής] το Ρυάκι (My) < andronim. Δαφνή < nazw. Δαφνής; της Κυριακή[ς] (My) < im. żeń. lub andronim. Κυριακή; της Σπηλιά[ς] (Pl) < ngr. σπηλιά f. ‘jaskinia, grotta’.

6. Przejście spółgłoski półotwartej podniebiennej [j] w spirant podniebienny dźwięczny [j], zapisywany zazwyczaj jako γι, w pozycji po spółgłosce drżącej dźwięcznej ρ [r]. Omawiane zjawisko często znajduje odzwierciedlenie w kretańskiej ortografii [Kondilakis, 1990, s. 92, 225; Tsirighotakis, 2001, s. 234;

⁷ Anepodhárís [Kondilakis, 1990, s. 289], znana bardziej pod nazwą Anapodh(i)áris [Papadhakis, 2002, s. 473], określa największą rzekę Krety (40 km), która swą nazwę zawdzięcza temu, iż płynie w kierunku przeciwnym do nurtu pobliskiej, drugiej co do wielkości rzeki Jeropótamos a. Malonítis (32 km).

⁸ Terminem Μαδάρες (dosł. ‘łyse góry’) nowożytni Kretańczycy określają wysokie pasmo Gór Białych (ngr. kret. ‘Ασπρα Βουνά, ngr. liter. Λευκά Όρη < stgr. Λευκά ὄρη) [Ksanthinakis, 2001, s. 294; Kaczyńska, 1999, s. 25].

Idhomeneos, 2006, s. 451], np. kret. καινούργιος [tɛˈnurjos] vs. ngr. καινούριος [ceˈnurjos] adi. ‘nowy’; kret. ργυάκι [ˈrjɹatɛi] vs. ngr. ρυάκι [ˈriˈaci] n. ‘strumień, potok’.

Należy odnotować, że w północno-zachodniej części demu Kísamos sekwencja ργɿ [rɹj] w pozycji przed samogłoską przechodzi w ργ [rɹɣ] [Kondosopoulos, 1997, s. 68], np. kret. (gw. Kísamos) χωργό [xorˈɣo] vs. ngr. χωριό [xorˈjo] n. ‘wieś’; kret. (gw. Kísamos) βαργά [varˈɣa] vs. ngr. βαρεία [varˈja], zach. kret. βαργειά [varˈja] adj. f. ‘ciężka, ociężała’ [Kondosopoulos, 2006b, s. 99] (brak przykładów hydronimicznych).

We współczesnej hydronimii Krety odnajdujemy liczne przykłady, np. Καινούργιο Νερό (My), Καινούργιο Πηγάδι (MP), Καινούργιος Ποταμός (Fa) vs. Καινούρια Βρύση (AW); της Μαργιάς το Περβόλι (MP) vs. της Μαριάς το Καβούσι (PI), por. kret. Μαργιά vs. Μαριά (< ngr. Μαρία); Ργυάκι (Ma), Ργυάκι (MP), Ρυγιάκι (He), Ργυάκια (Si), Ργυάκια (Ki), Ργυακάκι (Si), Ργυάκαρος (Che), Κοτσυφόργυακο vs. Κοτσυφόρυακο (KS), Κουντουριόργυακο (MP), του Μακαρούνη το Ργυάκι (He) vs. του Μακαρούνη το Ρυάκι (Go), Μεσοργυάκι (Fa); Λουργιά (My) vs. Λουριά (Fa) < kret. λουρί n. ‘podłużny pas ziemi’; Μεσομούργια (Si) < kret. μουρί n. ‘małe wzniesienie, szczyt; ostry szczyt góry’; Παπούργια (Si) < kret. παπούρι n. ‘małe wzgórze, wzniesienie’; Πατητήργια (Fa) < kret. πατητήρι n. ‘duży zbiornik, kadz, w której deptane są winogrona’; της Σκουργιάς η Βρύση (Go) < kret. andronim. Σκουργιά < nazw. Σκουριάς || Σκουριάκης; Σπηλιάργια (Sf) vs. Σπηλιάρια (Re) < kret. demin. σπηλιάρη n. ‘mała jaskinia, mała grota’.

7. Zanik spirantów tylnojęzykowego [ɣ] (w zapisie nowogreckim γ przed samogłoskami tylnymi) i dźwięczno-podniebiennego [z]⁹ (w zapisie nowogreckim γ przed samogłoskami przednimi) oraz spirantu interdentalnego δ [ð] w pozycji interwokalicznej, zwłaszcza w dialekcie wschodniokreteńskim [Kafkalas, 1992, s. 18; Tsirighotakis, 2001, s. 223; Idhomeneos, 2006, s. 419], por. kret. αελάδα vs. ngr. αγελάδα f. ‘krowa’; kret. τράος vs. ngr. τράγος m. ‘koziół’; φαητό vs. ngr. φαγητό n. ‘jedzenie’; kret. βούι vs. ngr. βούδι n. ‘byk, wół’; kret. πηγάι vs. ngr. πηγάδι n. ‘studnia’. Godna odnotowania jest także utrata spirantu tylnojęzykowego χ [x] oraz spirantu wargowo-zębowego β [v] w pozycji międzysamogłoskowej

⁹ Spółgłoska szczelinowa miękkopodniebienna dźwięczna γ [ɣ] w pozycji przed samogłoskami przednimi [e, i] oraz półsamogłoską [j] ulega charakterystycznej dla dialektu kreteńskiego palatalizacji i przybiera wartość spółgłoski szczelinowej dźwięczno-podniebienną dźwięczną [z] [Kaczyńska, 2014a, s. 97; Trudgill, 2003, s. 54–55]. Zbliżony proces palatalizacji obserwujemy w gwarze staroateńskiej (po części w gwarze megarejskiej) i w południowo-wschodnich dialektach, np. cypryjskim i rodyjskim [Kisilier, 2013, s. 85].

w niektórych gwarach Krety¹⁰ [Newton, 1972, s. 69; Kafkalas, 1992, s. 18], por. kret. *ói* vs. ngr. *óχι* ‘nie’; kret. *διάολος* vs. *διάβολος* m. ‘diabeł’; kret. *καούκι* vs. ngr. *καβούκι* n. ‘skorupa, łupina; pancerz; muszla’ (< tur. *kabuk* ‘ts.’) (brak przykładów hydronimicznych).

Przykłady znane z kreteńskiej hydronimii: n. w. *Λαγουδιανά* (Re) < kret. n. m. *Laudianà* (Bas 1630) || *Lagudianà* (Castr 1583)¹¹; του Αγίου Ασπρατίου το Ρυάκι (Am), por. kret. *Ασπράτιος* < kret. *Ασπράτηγος* < ngr. *Αρχισπράτηγος* *Μιχαήλ*; *Γριά Σαίτα* (Fa) < ap. kret. *σαίτα* f. ‘strumień płynący równiną’ < lud. *σαγίττα* f. ‘strzała’ (< łac. *sagitta*); *Τραουνάρα* (Si) < *Τραγοβουνάρα (< ap. *τράγος* m. ‘kozioł’ i ap. augment. *βουνάρα* f. ‘duża góra’); του Δράου (Pe) < του *Τράγου; *Κάτω Πηγάι* (AN) vs. *Κάτω Πηγάδι* (AN).

8. Przejście spółgłoski szczelinowej *σ* [s] w pozycji przed samogłoską przednią [e, i] w spirant dźwiękło-podniebienny [ç] (w zapisie kreteńskim pojawia się grafem *χ* przed samogłoską przednią), charakterystyczne dla wschodniej części Krety, zwłaszcza dla wschodnich rejonów demu *Wiános*¹² [Kondilakis, 1990, s. 288; Kondosopoulos, 1997, s. 79–85], np. kret. (gw.) *χεϊτάνης* [çej'tanis] vs. kret. *σεϊτάνης* [sej'tanis] m. ‘diabeł, szatan’ (< tur. *şeytan*); kret. (gw.) *κραχί* [kra'çi] vs. ngr. *κρασί* [kra'si] n. ‘wino’; kret. n. m. *Χύμη* [çimi] = kret. *Σύμη* [simi] (Wi).

Zanotowano jeden przykład hydronimiczny: *Χιλβέστρας* [çil'vestras] (Go) < nazw. *Σιλβέστρας*.

¹⁰ Zanik interwokalicznych fonemów [γ] oraz [x] jest zjawiskiem występującym powszechnie w insularnych dialektach i gwarach Grecji, tj. na Cyprze, na wyspach Dodekanezu (z wyjątkiem Chalki), na Cykladach i na Chios [Kondosopoulos, 1997, s. 95–96; 2001, s. 43]. Zjawisko osłabienia spółgłoski w pozycji między samogłoskami, prowadzące nierzadko do zaniku spółgłoski, określane jest w językoznawstwie historycznym terminem lenicji. Ten proces fonetyczny zachodzi nie tylko na gruncie języka greckiego, lecz także w obrębie innych grup rodziny indoeuropejskiej (języki romańskie, celtyckie, irańskie, słowiańskie) [Bednarczuk, 2007, s. 103–114, 108–110].

¹¹ Lokalizacja osady *Laghudhianá*, zniszczonej prawdopodobnie w okresie okupacji tureckiej, nie jest znana Spanakisowi [1993, s. 453]: „η θέση του είναι άγνωστη”. Faure [1981, s. 224] identyfikuje wieś *Laghudhianá* z dzisiejszą osadą *Κυνηγιανά*, położoną około 2,5 km na południe od wsi *Margharites*, co – zdaniem Spanakisa [1993, s. 453] – ma związek z próbą „naiwnego” etymologizowania nazw miejscowych *Λαγουδιανά* (< ap. *λαγός* m. ‘zając’) i *Κυνηγιανά* (< ap. *κυνήγι* n. ‘polowanie, ściganie’). Istnienie w okolicy wsi *Pikri* (leżącej w linii prostej około 8 km na południowy wschód od wsi *Κυνηγιανά*) strumienia o nazwie *Λαγουδιανά* (potwierdzone trzema współczesnymi atestacjami) pozwala z dużym prawdopodobieństwem zlokalizować w rejonie cieku wodnego dawną osadę *Laghudhianá*.

¹² Taka sama wymowa pojawia się w Trypolisie na Peloponezie i w innych rejonach Arkadii [Kondilakis, 1990, s. 288].

9. Przejście spirantu wargowo-zębowego φ [f] w spirant tylnojęzykowy χ [x], obserwowane na obszarze demu Sfakiá i w dawnej eparchii Monofátsi (teren m.in. dzisiejszego demu Archánes-Asterúsia) [Jeronimakis, 1999, s. 95; Ksanthinakis, 2001, s. 564], np. kret. (Sfakiá) χλάμπουρο ['xlaburo] n. 'powstaniec, partyzant', por. ngr. φλάμπουρο n. 'sztandar, chorągiew'; kret. χλαμπουριάρης vs. ngr. φλαμπουριάρης m. 'chorąży'.

Wyróżniono jeden przykład nazwy wodnej: Χλαμπουριάρης (AA).

2. ZJAWISKA MORFOLOGICZNE

1. Średniowieczny (bizantyński) przyrostek -έας (f. -έα) w wyniku zwięzienia artykulacyjnego oraz synidzezy przyjął w mianowniku liczby pojedynczej postać -ιάς (f. -ιά) w dialekcie wschodniokreteńskim i w niektórych gwarach zachodniej Krety (podobnie jak w *kojnë* nowogreckiej)¹³, formę zaś -ές (f. -έ) w dialekcie zachodniokreteńskim (z wyjątkiem skrajnych obszarów zachodnich). Postać ogólnogrecka pojawia się nie tylko we wschodniej części wyspy (nomosy Iráklío i Lasíthi)¹⁴, ale także w demie Kísamos, w południowo-zachodniej części demu Sélino (dolina Pelekános), w równinnych rejonach (północno-zachodnich) demu Chaniá i na półwyspie Akrotiri [Kondosopoulos, 1997, s. 68; 2001, s. 37; Ksanthinakis, 2001, s. 25; Tsirighotakis, 2001, s. 17]. Obserwujemy zatem w lek-syce kreteńskiej następujące opozycje: coll. αστοιβιδ-ιάς vs. αστοιβιδ-ές m. (< kret. αστοιβίδα f. 'krwiściąg ciernisty, *Sarcopoterium spinosum* Spach'); coll. πριν-ιάς vs. πριν-ές m. (< kret. πρίνος m. 'dąb kermesowy, zw. też dębem Abrahama, *Quercus coccifera* L. var. *calliprinos* Hombœ'); kret. απιδ-ιά vs. απιδ-έ (= ngr. αχλαδιά) f. 'grusza pospolita, *Pyrus communis* L.'; ap. ελ-ιά vs. ελ-έ f. 'oliwka europejska, *Olea europaea* L.'. Taka polaryzacja znajduje również odzwierciedlenie we współczesnej toponimii kreteńskiej. I tak, odpowiednikami wschodniokreteńskich nazw miejscowych typu Πλαταν-ιάς (AA), Πριν-ιάς (AA), Σκιν-ιάς (MP, AN), Μουρν-ιά (AA), Μουρν-ιές [f. pl.] (Je), Ξηρολ-ιά (He) są w zachodniej części wyspy (z wyjątkiem wspomnianych wy-

¹³ Formant słowotwórczy -ιάς m. || -ιά f. służy przede wszystkim do tworzenia apelatywów kolektywnych (ngr. περιεκτικά), oznaczających miejsce pełne tego, co stanowi podstawę derywatu [Triandafillidis, 1997, s. 63]. Sufiks ten jest bardzo produktywny w toponimii i hydronimii greckiej [Amantos, 1903, s. 27–34; Babiniotis, 2002, s. 767; Simeonidhis, 2015, s. 39–40; Kaczyńska, 2015b, s. 293]. Formant -ιά tworzy wiele nowogreckich dendronimów [Babiniotis, 2002, s. 765].

¹⁴ Kondosopoulos [1997, s. 39–41] podkreśla, iż omawiana tu cecha dialektu wschodniokreteńskiego występuje również we wschodniej części nomosu Réthimno, dokładnie w rejonie zwanym Άno Milopótamos (dem Milopótamos).

żej obszarów) nazwy Πλαταν-ές (AW), Πριν-ές (Re), Σκιν-ές (Pl), Μουρν-ές (AW), Ξερολ-ές [f. pl.] (Cha) [Simeonidhis, 2010, s. 1155, 1156, 1186–1187].

W hydronimii kretańskiej obserwuje się liczne przykłady tego zjawiska [Kaczyńska, 2015b, s. 293]: Πλατανές || Πλατανιάς (Re) < coll. < ap. πλάτανος m. ‘platan wschodni, *Platanus orientalis* L.’; Χρυσοξυλέ (Ap) < ap. χρυσόξυλο n. ‘perukowiec podolski, *Rhus cotinus* L.’; του Καρέ το Ρυάκι (KS) < ap. κάρές m. ‘miejsce porośnięte drzewami orzecha włoskiego, *Juglans regia* L.’; της Μηλές || της Μηλιάς το Πηγάδι (Sf), por. zach.kret. μηλέ vs. wsch.kret. (ngr.) μηλιά f. ‘jabłoń, *Malus* L.’.

2. Przymiotniki zakończone w masc. na -ύς (f. -ιά, n. -ύ) przyjmują formę o zakończeniu -ές (f. i n. -έ) w gwarach zachodniokretańskich. Zmiana ta obejmuje demy Sfakiá i Apokóronas, a także cały nomós Réthimno [Kafkalas, 1992, s. 34; Kondosopoulos, 1997, s. 294; Ksanthinakis, 2001, s. 122], por. zach.kret. βαθές vs. ngr. βαθύς m. ‘głęboki’, zach.kret. βαθέ f. n. vs. ngr. βαθιά f., βαθύ n.; zach.kret. μακρές vs. ngr. μακρύς m. ‘długi’, kret. ‘wysoki’, zach.kret. μακρέ f. n. vs. ngr. μακριά f., μακρύ n.; zach.kret. πλατές vs. ngr. πλατύς m. ‘szeroki’, zach.kret. πλατέ f. n. vs. ngr. πλατιά f., πλατύ n. etc.

W hydronimii kretańskiej pojawia się stosunkowo niewiele przykładów potwierdzających to zjawisko: Βαθέ Ρούμα (Ap) vs. Βαθύ Ρυάκι (AA, AN, Cha, Che, He, Go, Je, Ki, MP, Pl, Si); Μακρές Τζίγγουνας (AW) < kret. τζίγγουνας m. ‘małe źródło, z którego wypływa niewielka ilość wody’; Μακρέ Πηγάδια (Am); Πλατές Ελυγιές (AW), por. kret. ελυγιά f. ‘niepokalanek pieprzowy, *Vitex agnus-castus* L.’; Πλατές Ρυάκες (Cha).

3. Wschodniokretańskiemu adiektywnemu formantowi słowotwórczemu -ιάρης (m.) odpowiada w dialekcie zachodniokretańskim -ιέρης [Pangalos, 1963, s. 164; Pitikakis, 2001, s. 425; Rodhakis, 2005, s. 71; Orfanos, 2014, s. 426], np. wsch.kret. ταμακιάρης vs. ταμακιέρης adi. ‘chciwy, łapczywy; łakomy, łasy’ (< tur. *tamahkâr* ‘ts.’).

Przykłady hydronimiczne w pełni potwierdzają tę dystrybucję: wsch.kret. Κατρουλιάρης (AA, La, MP-He, Wi) vs. zach.kret. Κατρουλιέρης (Go) < kret. κατρουλιάρης adi. ‘moczący się często; mający biegunkę; wypróżniający się często’, por. czas. ngr. κατουρώ ‘oddawać mocz’, kret. ‘wypróżniać się’; wsch.kret. Σκατουλιάρης (Wi) vs. zach.kret. Σκατουλιέρης (Go), por. augment. kret. σκατούλα f. < ap. σκατό n. ‘nawóz, gnój; kał, odchody, ekstrementy’.

4. Nowogrecki przyrostek rodzaju żeńskiego -άρα przymiotników zakończonych w rodzaju męskim na -(ι)άρης przyjmuje postać -αρέ w zachodniej

części Krety, a -αρά na wschodnich obszarach wyspy [Kondilakis, 1990, s. 285; Ksanthinakis, 2001, s. 108; Pitikakis, 2001, s. 182], np. zach.kret. αρρωσταρέ || wsch.kret. αρρωσταρά vs. ngr. αρρωστίαρά f. ‘chorowita, schorowana’; zach.kret. φοβητσιαρέ || wsch.kret. φοβητσιαρά vs. ngr. φοβητσ(ι)άρα f. ‘tchórzliwa, bojaźliwa’; zach.kret. ψοματαρέ || wsch.kret. ψοματαρά vs. ngr. ψεματάρα f. ‘kłamliwa, fałszywa’.

Materiał hydronimiczny dostarcza następujące przykłady: zach.kret. Αβδελαρέ (AW), Αβδελαρέ Βρύση (AW) < ap. kret. αβδέλλα f. ‘pijawka lekarska, *Hirudo medicinalis* L.’; zach.kret. Ανακαταρέ (Ap) < kret. ανακατάρης ‘zmieszany, przemieszany’; wsch.kret. Σκαφιδαρά (Si) < demin. σκαφίδι n. < kret. σκάφη f. ‘wglębie w ziemi wypełnione wodą’.

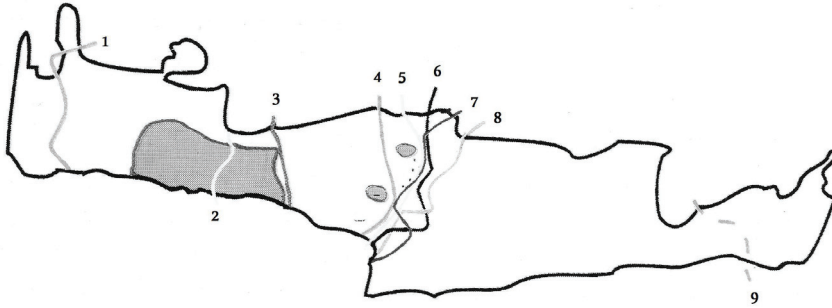
PODSUMOWANIE

Zebrany materiał hydronomastyczny z terenu Krety potwierdza wcześniejsze obserwacje dialektologów greckich dotyczące gwar kreteńskich, zasadniczo bardzo blisko spokrewnionych, lecz dających się podzielić na dwie główne odmiany: subdialekt wschodniokreteński i subdialekt zachodniokreteński. Należy odnotować, że aż sześć zjawisk gwarowych spośród wyróżnionych w niniejszej pracy trzynastu innowacji (dziewięciu fonetycznych i czterech morfologicznych) pozwala wyodrębnić dość wyraźnie oba subdialekty.

Przebieg owych sześciu izoglos praktycznie pokrywa się z oficjalnym podziałem terytorialnym i administracyjnym na część zachodnią (jednostki administracyjne: Chaniá, Réthimno) i wschodnią (Iráklio, Lasíthi).

Subdialekt wschodniokreteński jest silnie konserwatywny pod względem zjawisk morfologicznych, a bardzo innowacyjny w odniesieniu do zjawisk fonetycznych. Istotnie, wszystkie cztery omówione innowacje morfologiczne pojawiły się wyłącznie w subdialekcie zachodniokreteńskim. Innowacje fonetyczne są bardziej rozproszone i najczęściej ograniczone do mniejszych jednostek terytorialnych (np. gwary Kísamos, Sfakiá lub Wiános). Warto jednak podkreślić, że dwie stosunkowo drobne zmiany fonetyczne (nr 2 oraz 4) występujące w subdialekcie wschodniokreteńskim nie pojawiają się w ogóle w subdialekcie zachodniokreteńskim (nr 4) albo też nie istnieją w jego wschodnich gwarach (nr 2). Opozycja fonetyczna nr 4 (zach.kret. αα- vs. wsch.kret. αε-), która jest doskonale uwidocznioma w nazwach wodnych wyspy Krety, pozwala wyznaczyć dość precyzyjnie linię graniczną pomiędzy dwoma subdialektami, która praktycznie pokrywa się z podziałem administracyjnym na jednostkę terytorialną Réthimno oraz Iráklio (zob. izoglosę nr 8 na ryc. 1).

RYC. 1. Wybrane izoglosy dialektu kretańskiego

Izoglosa nr 1 i 4 – zachodni i wschodni zasięg przyrostka *-ές* w subdialekcie zachodniokretańskim (innowacja morfologiczna nr 1); izoglosa nr 3 – zachodni zasięg depalatalizacji spółgłosek szczelinowych (innowacja fonetyczna nr 1); izoglosa nr 8 – zasięg zachodni przyimka *ανε-* w subdialekcie wschodniokretańskim (innowacja fonetyczna nr 4); izoglosa nr 9 – zasięg wschodni spirantyzacji $\tau > \theta$ (zjawisko fonetyczne nr 3). Inne zjawiska, nieomówione w niniejszej pracy: izoglosa nr 2 i 5 – zachodni i wschodni zasięg końcówki werbalnej *-ve* (lokalne zjawisko zachodniokretańskie ograniczone do jednostki terytorialnej Réthimno); izoglosa nr 6 – zachodni zasięg skrócenia augmentu (innowacja wschodniokretańska); izoglosa nr 7 – granica użycia zaimka zach.kret. *vr̥ove* i wsch.kret. *vr̥ov̥s* (= ngr. *τους*); obszary zaznaczone kolorem szarym – trzy rejony, gdzie fonem [l] w pozycji przed samogłoską przednią jest wymawiany niemal jak [r].

Źródło: Kondosopulos, 2001, s. 36.

ROZWIĄZANIA SKRÓTÓW

Nazwy kretańskich demów (wg podziału obowiązującego od 1.01.2011 r.):

Am – Amári	Je – Jerápetra
An – Anója	Ki – Kísamos
Ap – Apokóronas	KS – Kándanos-Sélineo
AA – Archánes-Asterúsia	La – Oropédhio Lasíthi
AN – Ájos Nikólaos	Ma – Malewízi
AW – Ájos Wasílios	My – Milopótamos
Cha – Chaniá	MP – Minóa Pedhiádhas
Che – Chersónisos	Pl – Plataniás
Fa – Fajstos (Festós)	Re – Réthimno
Ga – Gháwdhos	Sf – Sfakiá
Go – Gortyna (Ghórtina)	Si – Sitía
He – Heraklion (Iráklío)	Wi – Wiános

INNE SKRÓTY

a.	– albo	n. w.	– nazwa wodna
acc.	– biernik (<i>accusativus</i>)	nazw.	– nazwisko
adi.	– przymiotnik (<i>adiectivum</i>)	ngr.	– nowogrecki (język)
adv.	– przysłówek (<i>adverbium</i>)	np.	– na przykład
ap.	– apelatyw	pl.	– liczba mnoga (<i>pluralis</i>)
demin.	– wyraz zdrobniały (<i>deminutivum</i>)	por.	– porównaj
f.	– rodzaj żeński (<i>femininum</i>)	sg.	– liczba pojedyncza (<i>singularis</i>)
gen.	– dopełniacz (<i>genetivus</i>)	stgr.	– starogrecki (język)
kret.	– kreteński (dialekt)	tur.	– turecki (język)
lud.	– ludowy	vs.	– <i>versus</i>
m.	– rodzaj męski (<i>masculinum</i>)	wsch.kret.	– wschodniokreteński
n.	– rodzaj nijaki (<i>neutrum</i>)	zach.kret.	– zachodniokreteński
n. m.	– nazwa miejscowa	zw.	– zwany, -a, -e
n. teren.	– nazwa terenowa		

BIBLIOGRAFIA

- AMANTOS Konstantin, 1903, Die Suffixe der neugriechischen Ortsnamen. Beitrag zur neugriechischen Ortsnamenforschung, Verlag von Louis Finsterlin, München.
- ANDRIOTIS Nikolaos P. (Νικόλαος Π. Ανδριώτης), 1992, Ιστορία της ελληνικής γλώσσας (Τέσσερις μελέτες), Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη.
- APOSTOLAKIS Georjos E. (Γεώργιος Ε. Αποστολάκης), 2008, Παλαινές κρητικές αθιβολές. Λεξικό. Λέξεις, φράσεις και μαντινάδες του κρητικού γλωσσικού ιδιώματος, Γραφικές Τέχνες «Τυποκρέτα», Ηράκλειο.
- BABINIOTIS Georjos D. (Γεώργιος Δ. Μπαμπινιώτης), 2002, Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας με σχόλια για την σωστή χρήση των λέξεων, Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα.
- BEDNARCZUK Leszek, 2007, Związki i paralele fonetyczne języków słowiańskich, Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- BIOLIK Maria, 1987, Hydronimia dorzecza Pregoly z terenu Polski, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Olsztynie, Olsztyn.
- BOROWSKA Małgorzata, 2005, Menander i komedia nowa, w: H. Podbielski, red., Literatura Grecji starożytnej, t. 1: Epika – liryka – dramat, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin, s. 901–930.

- BRAVO Benedetto, WIPSYZKA Ewa, 1988, *Historia starożytnych Greków*, t. 1: Do końca wojen perskich, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- CHARALAMBAKIS Christoforos (Χριστόφορος Χαραλαμπίδης), 2001, *Κρητολογικά μελετήματα. Γλώσσα – Λογοτεχνία – Πολιτισμός, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο.*
- FAURE Paul, 1981, *Villes et villages du nome de Rhéthymnon. Listes inédites (1577–1629)*, „Κρητολογία”, XII–XIII, s. 221–244.
- IDHOMENEOS Marinus I. (Μαρίνος Ι. Ιδομενέως), 2006, *Κρητικό γλωσσάριο, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Ηράκλειο.*
- JERONIMAKIS Kanakis I. (Κανάκης Ι. Γερωνυμάκης), 2008, *Κρητική λαογραφία. Ξενάγηση στο παρελθόν εφ’ όλης της ύλης*, Mystis, Ηράκλειο.
- JUREWICZ Oktawiusz, 2000, *Słownik grecko-polski*, t. 1 (A–K), Wydawnictwo Szkolne PWN, Warszawa.
- KACZYŃSKA Elwira, 1999, *Oronimia kreteńska w twórczości Kallimacha z Cyreny*, „Onomastica”, XLIV, s. 5–28.
- KACZYŃSKA Elwira, 2014a, *Dialekt kreteński języka nowogreckiego. Próba opisu na bazie materiału hydronimicznego, cz. 1: Zjawiska fonetyczne*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, LX, s. 93–120.
- KACZYŃSKA Elwira, 2014b, *Kreteńskie nazwy wodne pochodne od terminów hydrograficznych*, „Onomastica”, LVIII, s. 193–209.
- KACZYŃSKA Elwira, 2015a, *Dialekt kreteński języka nowogreckiego. Próba opisu na bazie materiału hydronimicznego, cz. 2: Morfologia i leksyka*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, LXI, s. 61–78.
- KACZYŃSKA Elwira, 2015b, *Nazwy florystyczne w nowożytnej hydronimii kreteńskiej*, „Onomastica”, LIX, s. 281–299.
- KACZYŃSKA Elwira, 2017, *Kreteńskie hydronimy pochodzące od nazw miejscowych*, „Voprosy Onomastiki”, 1 (22) [w druku].
- KAFKALAS Michalis I. (Μιχάλης Ι. Καυκαλάς), 1992, *Μνημόνιο κρητικής διαλέκτου, Έκδοση της εφημερίδας «Κρητικά Επίκαιρα», Αθήνα.*
- KISILIER Maksim L. (Максим Л. Кисилиер), 2013, *Новогреческая диалектология: достижения и проблемы*, „Вопросы Языкознания”, 2, s. 83–98.
- KONDILAKIS Ioanis D. (Ιωάννης Δ. Κονδυλάκης), 1990, *Κρητικό λεξιλόγιο, Βικελαία Βιβλιοθήκη, Ηράκλειο.*
- KONDOSOPULOS Nikolaos J. (Νικόλαος Γ. Κοντοσόπουλος), 1988, *Γλώσσα: κρητική διάλεκτος*, w: N.M. Παναγιωτάκης, red., *Κρήτη: ιστορία και πολιτισμός*, t. 2, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Ηράκλειο, s. 553–562.
- KONDOSOPULOS Nikolaos J. (Νικόλαος Γ. Κοντοσόπουλος), 1997, *Θέματα κρητικής διαλεκτολογίας*, Βιβλιοεκδοτική Α.Ε., Αθήνα.

- KONDOSOPULOS Nikolaos J. (Νικόλαος Γ. Κοντοσόπουλος), 2001, *Διάλεκτοι και ιδιώματα της Νέας Ελληνικής*, Εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα.
- KONDOSOPULOS Nikolaos J. (Νικόλαος Γ. Κοντοσόπουλος), 2006a, *Αντίστροφο λεξικό της κρητικής διαλέκτου (από την κοινή νεοελληνική στο κρητικό ιδίωμα)*, Βιβλιοεκδοτική Α.Ε., Αθήνα.
- KONDOSOPULOS Nikolaos J. (Νικόλαος Γ. Κοντοσόπουλος), 2006b, *Γλωσσικός άτλας της Κρήτης. Γενική εισαγωγή και διαλεκτολογικοί χάρτες*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο.
- KONDOSOPULOS Nikolaos J. (Νικόλαος Γ. Κοντοσόπουλος), 2015, *Η κρητική διάλεκτος*, Αναστασιάκης, Αθήνα.
- KSANTHINAKIS Andonios W. (Αντώνιος Β. Ξανθινάκης), 2001, *Λεξικό ερμηνευτικό και ετυμολογικό του δυτικοκρητικού γλωσσικού ιδιώματος*, wyd. 2, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο.
- NEWTON Brian, 1972, *The Generative Interpretation of Dialect. A Study of Modern Greek Phonology*, Cambridge University Press, Cambridge.
- ORFANOS Vasilis (Βασίλης Ορφανός), 2014, *Λέξεις τουρκική προέλευσης στο Κρητικό ιδίωμα*, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Ηράκλειο.
- PANGALOS Jeorjos E. (Γεώργιος Ε. Πάγκαλος), 1963, *Περί του γλωσσικού ιδιώματος της Κρήτης*, t. 4, Τυπογραφείον Μ. & Κ Τσέβδου, Αθήνα.
- PAPADHAKIS Jeorjos I. (Γεώργιος Γ. Παπαδάκης), 2002, *Βιάννος. Διαχριντική πορεία από τα βάθη των αιώνων μέχρι σήμερα*, Σμυρνωτάκης, Αθήνα.
- PITIKAKIS Manolis I. (Μανόλης Ι. Πιτυκάκης), 2001, *Το γλωσσικό ιδίωμα της ανατολικής Κρήτης*, t. 1, Έκδοση Κοινοφελούς Ιδρύματος Εμμανουήλ και Μαρίας Πιτυκάκη, Νεάπολη Κρήτης.
- POLANSKI Edward, red., 1999, *Nowy słownik ortograficzny PWN z zasadami pisowni i interpunkcji*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- POSPISZYŁOWA Anna, 1987, *Toponimia południowej Warmii. Nazwy miejscowe*, Wydawnictwo Pojezierze, Olsztyn.
- RIEGER Janusz, 1969, *Nazwy wodne dorzecza Sanu*, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- RODHAKIS Theodoros I. (Θεόδωρος Ι. Ροδάκης), 2005, *Το Κρητικό λαολόγιο, własnym sumptem*, Ηράκλειο Κρήτης.
- RZETELSKA-FELESZKO Ewa, DUMA Jerzy, 1977, *Nazwy rzeczne Pomorza między dolną Wisłą a dolną Odrą*, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.

- SIMEONIDHIS Charalambos P. (Χαράλαμπος Π. Συμεωνίδης), 2010, Ετυμολογικό λεξικό των νεοελληνικών οικωνυμίων, Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου, Λευκωσία–Θεσσαλονίκη.
- SIMEONIDHIS Charalambos P. (Χαράλαμπος Π. Συμεωνίδης), 2015, Εισαγωγή στην ελληνική ονοματολογία, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.
- SPANAKIS Sterjos G. (Στέργιος Γ. Σπανάκης), 1991–1993, Πόλεις και χωριά της Κρήτης στο πέρασμα των αιώνων, t. 1–2, Γραφικές Τέχνες Γ. Δετοράκης, Ηράκλειο.
- TRIANDAFILLIDIS Manolis A., 1997, Mała gramatyka nowogrecka, tłum. I. Szela-giewicz-Ellenikos, A. Maciejewska, W. Gawłowska, Uniwersytet im. Arystotelesa w Salonikach, Instytut studiów nowogreckich (Fundacja Manolisa Trianadafillidisa), Saloniki.
- TRUDGILL Peter, 2003, Modern Greek Dialects. A Preliminary Classification, „Journal of Greek Linguistics”, IV (1), s. 45–63.
- TSIRIGHOTAKIS Andonios E. (Αντώνιος Ε. Τσιριγωτάκης), 2001, Κρητών διάλεκτος. Κρητόφωνο λεξικό, Iraklion Offset, Πύργος Μονοφατισίου.
- WINNICZUK Lidia, 1983, Ludzie, zwyczaje, obyczaje starożytnej Grecji i Rzymu, cz. 1, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Elwira Kaczyńska

DIALEKT KRETEŃSKI JĘZYKA NOWOGRECKIEGO –
 PRÓBA OPISU NA BAZIE MATERIAŁU HYDRONIMICZNEGO.
 CZĘŚĆ 3: ZJAWISKA FONETYCZNE I MORFOLOGICZNE
 OGRANICZONE TERYTORIALNIE

Streszczenie

Artykuł zawiera treściwe omówienie trzynastu regionalnych innowacji dialektu kreteńskiego (dziewięciu fonetycznych i czterech morfologicznych), które można zaobserwować w hydronimii wyspy. Dwa przedyskutowane zjawiska fonetyczne i cztery morfologiczne dość zgodnie dzielą Kretę na dwa podobnej wielkości obszary: areał zachodni (obejmujący dwie jednostki terytorialne, dawne nomosy: Chaniá i Réthimno) i areał wschodni (obejmujący dwa wcześniejsze nomosy: Iráklío i Lasíthi), co pozwala wyróżnić główne subdialekty – zachodniokreteński i wschodniokreteński. Niektóre innowacje fonetyczne są bardziej rozproszone i najczęściej ograniczone do relatywnie mniejszych jednostek terytorialnych (np. do gwary Kísamos, Sfakiá lub Wiános). Wszystkie omówione innowacje morfologiczne pojawiły się wyłącznie w subdialekcie zachodniokreteńskim, który jednocześnie nie wprowadził ani jednej innowacji fonetycznej obejmującej cały obszar zachodniej Krety. Można zatem powiedzieć, że gwary zachodnie dialektu kreteńskiego są pod względem zja-

wisk morfologicznych zdecydowanie bardziej innowacyjne niż gwary wschodnie. Z drugiej jednak strony subdialekt wschodniokreteński przeprowadził kilka partykularnych innowacji fonetycznych, które obejmują cały obszar wschodniej Krety.

THE CRETAN DIALECT OF THE MODERN GREEK LANGUAGE –
A PRELIMINARY DESCRIPTION ON THE BASIS
OF HYDRONYMIC DATA. PART 3: AREALLY LIMITED PHONETIC
AND MORPHOLOGICAL PHENOMENA

Summary

The paper contains a concise discussion of thirteen regional innovations of the Cretan dialect (including 9 phonetic and 4 morphological ones) that may be observed in the island's modern hydronymy. Two phonetic phenomena and four morphological ones unanimously divide the island of Crete into two zones of similar size: the western area (comprising two regional units, corresponding to the earlier prefectures of Chania and Rethymno) and the eastern area (likewise spanning two regional units, Heraklion and Lasithi). On the basis of these local phenomena, it is necessary to distinguish two basic subdialects: West Cretan and East Cretan. Some phonetic innovations are dispersed and generally limited to minor local areas (e.g. those of Kissamos, Sfakia and Viannos). All of the morphological innovations under discussion appeared exclusively in the West Cretan subdialect, which at the same time introduced no common phonetic innovations in the western area of island. Thus, from the morphological point of view, the western variety of the Cretan dialect is more innovative than the eastern idioms. On the other hand, the East Cretan subdialect introduced a number of common phonetic innovations in the whole area of eastern Crete.